

МУСИҚА АНСАМБЛЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ ВА МЕТОДОЛОГИК АСОСЛАРИ

Дилнозахон Обиджановна Абдурахмонова

Фарғона давлат университети

“Муסיқа ва санъат” йўналиши магистранти

jalilovadilinoza8@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада муסיқа санъатида ансамбл жамоаларини ташкил этиши ва уларнинг фаолиятини амалга ошириш услублари ҳақида фикр юритилган. Шунингдек, гуруҳ бўлиб куйлаш жараёнидаги овоз машқлари ва ансамбл ижрочилигининг имкониятларидан фойдаланиш йўллари кенг ёритилган.

Калит сўзлар: Вокал ансамбли, стаккато, легато, овоз машқи, жўрнавоз.

ABSTRACT

This article discusses the methods of organizing ensemble teams and performing their activities in the art of music. Also, ways to use the possibilities of voice exercises and ensemble performance in the process of group singing are widely covered.

Key words: Vocal ensemble, staccato, legato, voice training, accompaniment.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются методы организации ансамблевых коллективов и исполнительской их деятельности в музыкальном искусстве. Также широко освещаются способы использования возможностей голосовых упражнений и ансамблевого исполнительства в процессе группового пения.

Ключевые слова: вокальный ансамбль, стаккато, легато, постановка голоса, аккомпанемент.

КИРИШ

Вокал ансамбли машқлари хонандаларнинг ашула айтиш маҳоратларини тарбиялашга ёрдам беради. Бу машқлар ансамбл раҳбари томонидан узлуксиз равишда ўтказилади. Машғулот ўтказиш вақти раҳбарнинг ўзи томонидан белгиланади. Бундай вокал ансамбл уюшмаси ижрочилик маҳорати, унинг тайёргарлиги ҳамда вокал техник даражасини қай ҳолатда эканлиги муҳим бўлиб, машқлар 10-15 дақиқадан то 30-40 дақиқагача давом этади. “Машқлар турли мақсадларни кўзлайди: овозни шакллантириш, диапазон (овоз ҳажми)ни

кенгайтириш, нафас олиш йўллари тўғрилаш, соф талаффуз, овоз регистрлари чегарасини текислаш, эшитиш қобилиятини ривожлантириш ва бошқалар”[1,22].

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Бу машқлар хонандаларнинг ижрода вокал–техник усулларини ўзлаштириб олишга ёрдам беради. Одатда, машғулотлар оддий машқлардан бошланади. Ижро этиладиган машқлар диапазони тертсия, кварта ёки квинта интерваллар доирасида қулай тесситура, ўртача тезлик ва динамик тусларда *mf* ижро этилади. Шу йўсинда вокал техник машқлар мураккаблашиб, бир овозли машқлардан икки овозликка, сўнгра полифоник ва гомофоник улубида ёзилган машқларга ўтилади. Машқларни вокал-ансамблрегистрининг ўрта товушларидан бошлаш тавсия этилади. Бунда ижро майин, энгил, нафас олиш йўллари эса эркин ҳолда бўлиши керак. Машғулот давомида хонандаларнинг овоз йўллари билан эшитиш қобилиятини ривожлантиришга аҳамият бериш керак. Агар ижрода оҳангдорлик бузилса, у ҳолда раҳбар бунинг сабабини аниқлаши лозим. Бу нуқсонни бартараф этиш учун раҳбар соф товуш таратадиган жойларни паст товуш билан қулай регистрда, баъзан сўзсиз ижро этириши лозим. Хонандаларда соф товуш таратиш қоидалари қуйидаги ҳолатларда бузилади:

- а) хонандалар товушларнинг баланд-пастлигини илғаб ололмаганда;
- б) хонандалар нафас олиш қоидаларига риоя қилмаганларида;
- в) хонандаларнинг эшитиш қобилиятлари яхши ривожланмаган бўлса;
- г) хонандаларнинг товуш чиқариш йўллари хасталанганда ва чарчаган ҳолатида.

Бундай ҳолатларда хонанда билан 10-15 дақиқа яқка тарзда машғулот ўтказилса ижобий натижага эришиш мумкин. Бу машғулотларнинг услубиёти қуйидаги ишлардан иборат:

Биринчи навбатда хонанда овозининг диапазонида соф ижро этадиган товушларнинг аниқлаш керак. Аста-секин соф мусиқий талаффуздаги товушларга ёнидаги товушлар қўшилади. Бола уларнинг тўғри эшитиш ҳамда уни овози билан аниқ такрорлаб баён қилиш керак. Шу йўсинда унинг товуш диапазони кенгайди ва соф қуйлаш кўникмалари ҳосил бўлади.

Мусиқий талаффузнинг софлиги регистр қулайлигига ҳам боғлиқ. Юқори регистрда ўрта регистрга кўра товушларни мусиқий талаффуз этиш анча мураккаб ҳисобланади. Шу сабабли юқори регистрдаги мураккаб жойларни машғулот давомида бир октава паст ижро этиб мусиқий талаффуз софлигига

эришиш мумкин. Соф мусикий талаффузга эришишга қуйидаги усуллар ёрдам беради: майин ва оҳиста товушда ижро – “*ми*” ёпиқ оғиз билан ижро; “*у*” унли товуш билан ижро; жўрсиз ижро. “Машқларни бефарқлик билан ижро этмасдан, балки тинглаш ва ижро аппарати ишини назорат этган ҳолда бажариш тавсия этилади. Одатда, хонандалик ансамбл машғулотларида ансамбл асарлари, шунингдек, дастурдаги мусиқа асарларидан фойдаланилади”[2,23].

Хонандалик ансамблида машқлар ижро этиш алоҳида аҳамият касб этади. Бу орқали ижрочиларнинг овозлари ўзаро созланади ва мусиқий асар қуйлашдан аввал овозни “қиздириш” учун амалага оширилади.

Машқлар шошилмасдан, чўзиқ, бир нафасда ижро этилади. Охирги товуш занжирсимон нафасда чўзилиб турилади ва жўрнавон ишорасига қараб тўхтатилади.

Турли унли товушлардан иборат бўғинлар бир хил ва юқори позитсияда жаранглашини кузатиш лозим. Буги қуйидаги машқ орқали амалга ўшириш мумкин:

Занжирсимон нафас олиш усулини пайдо қилиш учун машқлар. Машқлар ёпиқ ва турлича унли товушлар билан бажарилади. Раҳбар ўз истаги билан товуш кучини ўзгартириши мумкин. Масалан:

Кенг нафасни ривожлантириш, жағ машқларини юмшатиш “*и*”, “*я*” товушлари каби унлиларни тўғри шаклланиши учун машқлар:

Кенг нафасни ривожлантириш учун машқлар. До мажор гаммасини юқоридан пастга ижро этиш. Асоси «До» тони янги товуш билан алмаштириш раҳбарга юқори позитсиядаги кўникмаларни ўргатишда ёрдам беради. Юқори товуш ўз навбатида паст товуш сингари бир нафасда ижро этилмайди. Бу ўринда пастки регистрдан товушни юқори позитсияда мусиқий талаффуз билан ижро этиш керак. Бунда куйи пардани юқори позитсияда ижро этиш билан таъминланади.

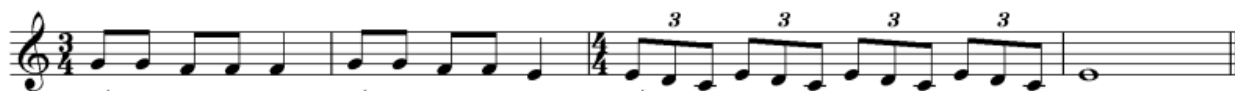

Куйлаш вақтида ва кўникмаларнинг алмашуви хонандалар овозининг равонлиги, ҳаракатчанлиги ва энгилигини уйғунлашувига ёрдам беради. Саккизталиқ ноталарни *стаккато*[3] кўникмалари билан ижро этганда нафас текис бўлиши лозим.

Вокал ансамбли сози - бу интервал ва аккордларнинг тўғри, соф мусиқий талаффуз этишдир. Вокал ансамбли иштирокчиларининг интервалларни тиниқ, соф ижро этиш мелодик (горизонтал) сози, интервал ва аккордларни биргаликда ижро этиш эса – гармоник (вертикал) сози деб аталади. Кичик ёшдаги болалар хори деган бўлимда соз устида ишлаш масалалари аниқ кўрсатилган. Вокал ансамбли сози устида олиб бориладиган ишлар хонандаларнинг мусиқавий ва ашула айтиш кўникмаларига оид эшитиш қобилиятларини ривожлантириш усуллари билан яқин боғланган. Мусиқавий эшитиш қобилияти - бу берилган куйни аниқ, равшан қайтара билиш. Ашула айтиш кўникмаларига оид эшитиш қобилияти эса, бу товушни пайдо бўлиш шакллари, юқори позитсиядаги куйлаш ва овоз тусини тўғри ифодалаш. Ашула айтиш кўникмаларига оид эшитиш қобилиятини ривожланишига қўшиқ айтиш ва солфеджио машқларини бажариш орқали эришиш мумкин. Бунинг учун машқлар сифатида мусиқа намуналарини куйидагича куйлаш жуда фойдали. Вокал ансамбли раҳбари ёш хонандалардан машқнинг биринчи қисмини ижро этишни илтимос қилади. Кейинги қисмининг куйини эса раҳбарнинг кўрсатмаси билан овоз чиқармасдан (ичида) ижро этишни тасаввур қилади ва

бир неча вақтдан кейин раҳбарнинг талабига биноан тўлиқ овоз билан куйлашда давом етишади.

Шундай қилиб, хонандаларнинг уйғунликда куйлаш ва ички эшитиш

қобилияти кучаяди. Масалан:

Ма ме мо ми му Ма ме мо ми му Ма - - ме - - мо - - ми - - му

Вокал-ансамбл жамоаси гармоник товушларни эшитиш қобилияти ривожланишига катта аҳамият бериши лозим. Бундай имкониятлар кўп овозли асарларни ижро этганда пайдо бўлади. Бир овозли асарларни яхши ўзлаштиргандан кейин хонандаларга икки овозли қўшиқлар ўргатилади. Кўп овозли ижрочилик малакалари ривожланган сари машқлар ва асарлар дастури ҳам мураккаблашиши тавсия этилади. Вокал ансамбли сози соф ва тиниқ чиқиши учун хонандаларни тўғри ашула айтиш санъатига доир қонуният ва қоидаларга риоя қилиш руҳида тарбиялаш лозим. Бунда яхши нафасда, юқори қўшиқчилик позитсиясида куйлашни хонандаларга ўргатилади. Вокал ансамбли сози асарларнинг ўзига хос хусусиятларига боғлиқ. Шунинг учун соз устида олиб бориладиган ишлар ҳар бир мусиқавий манбага тааллуқлидир. Айрим асарлар ноқулай тоналликларда ёзилган бўлади. Бундай пайтларда раҳбар асарни қулай тоналликларга ўзгартириши мумкин ёки машғулот давомида қулай тоналликда асар устида ишлаб, контсертда эса ўзини асл (оригинал) тоналликда ижро этиши мумкин. Гармоник сознинг тиниқлиги овозларни қулай садоланишига ёрдам беради. Вокал ансамбли гуруҳида бир неча марта қайтариладиган ёки чўзимли товушлар учраганда оҳангни уйғунлигига аҳамият бериш лозим. Чунки бундай пайтларда ижрочилар куйлаётган тоналлик пардаларидан чиқиб кетишлари мумкин. Катта ва кичик секунда интервалининг куйлаш талаффузига алоҳида эътибор берилади. Раҳбар гамма ва интервалларни куйлашда мусиқий талаффуз қонунларига риоя қилиши керак. Тез ҳамда секин темпдаги асарларни ижро этишда мусиқий талаффузнинг уйғунлигига эришиш қийин. Қўшиқларда оҳангдошлик пайдо бўлиши учун тез темпдаги асарларни секин темпда ва аксинча секин темпдаги асарларни тез темпда ўргатиш яхши натижаларга олиб келади. Асарларнинг динамик туслари ҳам сознинг софлигига таъсир этади. Кучли ва жарангдор ижрода эшитиш қобилияти пасаяди, уйғунсизлик пайдо бўлади. Овоз ҳажмининг юқори қисмларида куйлаш ҳам сознинг тиниқлигига таъсир кўрсатади. Раҳбар шу

қийин жойларни болаларга овоз ҳажмини қулай қисмларида ўргатиб, ижрода асарнинг асл нусхасига амал қилиши тавсия этилади. Янги асарни ўрганиш даврида хонандалар ўз ансамблпартияларини яхши ўзлаштиришлари керак. Хонандаларни доимо жўрсиз кўшиқларни ижро этишга ўргатиш керак. Бу уларда мусиқавий ва ашула айтиш кўникмаларига оид эшитиш қобилиятларини ривожлантиришга ёрдам беради.

Хонандалик ансамбли – ансамбл ижросидаги таркибий қисмларнинг уйғунлиги ва оҳангдошлигидир. Вокал ансамбли ансамбли хусусий ва умумий бўлади. Хусусий ансамбл – бу ҳар бир гуруҳнинг муттасиллигидир. Умумий ансамбл – ансамбл гуруҳлари ўртасидаги оҳангдошлик, яъни бутун хорнинг ансамбли.

Вокал ансамбли ижросида ансамбл турли таркибий қисмлардан иборат:

1. Унисон ансамбл (бир овозли ижродаги ансамбл, бунда овозларнинг динамик, тембр, усул ва темп бирлиги);

2. Динамик ансамбл (овозлар садосининг бир хил тус олиши);

3. Усул ансамбли (ижро этилаётган асарнинг усулини хонандалар томонидан бир хилда ҳис этилиши);

4. Темп ансамбли (асарнинг бир хил тезликда ижро этилиши);

5. Тембр ансамбли (овоз тусининг бир хиллиги);

6. Мусиқий талаффуз ансамбли (хордаги барча гуруҳларни садоланиши);

7. Гармоник ансамбли (аккордлардаги барча товушларни оҳангдошлиги);

8. Якканавоз ижро билан ансамблўртасидаги ансамбл (якканавоз ижронинг еркинлигини таъминлашда ансамблгуруҳларининг ижроси босимли бўлишдан қочиш керак). Вокал ансамбли ижроси таркибий қисмларининг мукамаллиги жамоа иши жараёнида пайдо бўлади. Вокал ансамбли ансамбли соз, талаффуз ва нюансга риоя қилишга ёрдам беради. Юқорида кўрсатилган ансамближронинг турли таркибий қисмларнинг уйғунлигига ҳар бир ансамблгуруҳи садосининг бирлиги билан эришади. Бунда хонандалар ўзларини ҳамда бир-бирларига кўшилиб куйлашларига катта аҳамият берилади. Машқ сифатида занжирсимон нафасда унисон усулида ижро этиладиган куйлардан фойдаланиш мумкин. Ритмик ансамбллар устида ишлаганда хонандаларда асар суръати ҳамда кучли ва кучсиз метр ҳиссалари такомиллаштирилишини тарбия қилиш лозим. Ижрочилар кўшиқни бараварига бошлаб, бараварига тамомлаш ва тўғри нафас олишларни ўрганишлари керак. Асар ҳар хил темпда ёзилган бўлса, бошидаги янги темпни илиб олишга хонандаларни ўргатиш лозим. Секин темпдан тез темпга ўтганда нафасни янги,

тез темпда олиш керак ва аксинча. Тез темпдан секин темпга ўтганда нафасни янги секин темпда олиш мақсадга мувофиқ. Овоз садолари тусининг ансамбли *ф, мф, мп, п* нюанслари устида ишлаганда амалга оширилади. Ундан кейин нюансларда ансамблга эришиш учун машқларга ўтиш мумкин. Динамик туслар ансамбли устида иш олиб борганда раҳбар қуйидагиларни билиши керак: ҳар бир жамоа ўзига хос овоз имкониятига эга, садонинг кучи табиий ва эркин янграши керак. Полифоник асарларда асосий оҳангни қуйлаётган овозлар ёрдамчи овозларга нисбатан равшанроқ ва ёркинроқ янграйди. Гармоник услубда ёзилган асарларда эса овозлар бир хил динамик тусда ижро этилади. Гомофонно - гармоник асар ижро этилганда эса асосий кўйни ижро этган овозлар ажратилади.

Қўшиқ ижро этганда сўз талаффузининг аниқ ва тўғри бўлишига катта аҳамият берилади. Аниқ талаффуз мусиқа мазмунини ёритишда энг муҳим бадиий ифода воситаларидан бири ҳисобланади. Болалар ансамблююшмасининг дастлабки фаолиятида сўзларни нотўғри талаффуз қилиш, нутқ органларини (лаб, тил, ва ҳ.) яхши ишлата билмаслик сингари камчиликлар учраб туради. Шу каби камчиликлар товуш сифатига таъсир кўрсатади. Тил тутилиши ва лабнинг кам ҳаракатчанлиги, оғизнинг нотўғри очилиши, пастки жағнинг, бўйин ва юз мушакларининг қотиб қолиши сингари нуқсонлар талаффузнинг ноаниқлигига сабаб бўлади. Шунга кўра, бунинг олдини олиш учун зарур машқлардан фойдаланилади. Иш жараёнида фақат машқларгина эмас, балки дастурдаги мавжуд асарларни, ундаги айрим парчаларни бир ёки бир неча бўғинларда ижро этиш керак. Бўғинларни танлаш раҳбар қўйган аниқ масалаларга боғлиқ. Вокал талаффузи устида ишлаганда ундошларни чўзмаслик ва қаттиқ талаффуз қилмаслик тавсия этилади. Матрни ажратиш ва таъкидлаш вақтида бу усулдан тўлиқ фойдаланиш мумкин.

Ундошларни чўзмасдан, тушунарли ва аниқ талаффуз этиш керак. Вокал талаффузи нутқ талаффузидан ажралиб туради. Қўшиқ ижросида ундошларнинг бўғин охиридан кейинги бўғин бошига кўчиш қондаси мавжуд. Масалан: «Пахтаойдан ассалом» ибораси шундай ижро этилади: «Па-хта-ой-ана-сса-ло-м» ёки «Ҳой ишчилар, эзилган меҳнатчилар» иборасини шундай ижро этиш лозим: «Ҳо-йи-шчи-лар, э-зи-лга-нме-ҳна-тчи-лар» ва ҳоказо.

«Й» ундошли товушлар гуруҳига мансуб бўлиб, у ундошларни талаффуз қилиш қондасига кўра ижро қилинади. Ундошларни бўғин охиридан кейинги бўғин бошига кўчиши ижронинг раванлигини таъмин этади. Янги асарни ўрганиш чоғида ансамбловозларини секин темпда ижро этиш фойдали бўлиб,

бунда ҳамма ижрочилар раҳбарнинг ишораси билан бўғиндан - бўғинга унли товушларни охиригача чўзиб ўтиши керак. Ундош товушлар талаффузи бир вақтда бўлиши лозим. Сўз охирида жарангли талаффуз этилишини унутмаслик керак. Масалан: уриб-урип, соз-сос, берсангиз-берсангис ва ҳоказо.

Ижро вақтида ёнма-ён турувчи иккита бир хил ундош одатда битта чўзиқ товуш билан талаффуз этилади. Масалан: «Лайлак келди» куйидагича ижро этилади; «Ла-йла-ке-лди» ёки «Топиб берсангиз» ибораси «То-пи-бе-рса-гиз» каби айтилади. Вокал-ансамбл-талаффуз жараёнида раҳбарнинг асосий мақсади ансамблиштирокчиларининг сўзларини тушунган ҳолда ифодали ижро этилишига йўналтирилади. Сўз устида ишлашда унинг талаффузи ва маъносини ҳис қилиш керак. Ижро чоғида сўзлар она тилидаги жонли талаффуз каби ифодаланиши лозим. Бу ҳолда тилнинг аниқлиги ва фонетик софлиги ижро талаффузнинг ифодаси ўртасидаги зарурий уйғунликни келтириб чиқаради. Бундан соф фонетик ижро этиш билан боғлиқ талаффуз ифодаланиши ва тил нормасини мажбурий уйғунлиги келиб чиқади.

Вокал ансамбли шунос олимларнинг илмий кузатишлари ҳамда йиғилган тажриба шуни кўрсатадики, замонавий вокал-ансамбл-жамоаларини тўғри бошқариш учун объектив ва субъектив ташкилий омилларини ҳисобга олиш мақсадга мувофиқ. Кишилардаги куйлашга бўлган маънавий эҳтиёжларнинг мавжудлиги, ансамблсанъатининг жамоа ижро эканлиги ҳамда унинг оммабоплиги оммавий омилларга кирса, субъектив омилларга хонандаларнинг истак-муддаолари киради. Вокал-ансамбл жамоалари фаолиятида бу омиллар муҳим рол ўйнайди. Маълумки, вокал-ансамбл жамоаси хонандалар жамоага айнан бир мақсадни кўзда тутган ҳолда орзу-ҳавас билан келадилар, фаол қатнашадилар ёки жамоадан кетиб қоладилар. Мана шу орзу-ҳаваслар, интилишлар жамоа қатнашчисининг ўзига хос маънавий эҳтиёжи ҳисобланади. Агар маънавий эҳтиёжлар кишилар фаолиятининг асосини, моҳиятини ташкил қилса, хоҳиш-истаклар шу моҳиятнинг аниқ кўриниши сифатида гавдаланади.

Вокал-ансамбл раҳбарлари жамоа билан ишлаш жараёнида учрайдиган айрим қийинчиликларни бартараф қилиши учун хонандаларнинг орзу-истакларини тушуна билишлари зарур ва шундагина улар жамоада соғлом муҳитини юзага келтира оладилар.

Хонандалар жамоага куйидаги асосий омиллар туфайли келадилар:

- муסיқий-мулоқот;
- контсерт-ижрочилик;
- ўқув-билим олиш;

- касбий-ижодий.

Муסיкий орзуманд кишилар, одатда, яхши муסיкий қобилият соҳиблари бўлиб, улар жамоага куйлаб хордиқ чиқариш мақсадида келадилар. Мусоҳаба-мулоқотда бўлиш ниятида ҳам баъзи кишилар жамоага келадилар. Уларни жамоага бошқалар билан ўзаро муносабатда бўлиш эҳтиёжи етаклаб келади. Одамлар билан ўзаро муносабатда бўлиш, дардлашиш истаги ўзига хос бўлиб, унинг доирасида ўқув билим олиш, касбий-ижодий қизиқишлар деярли кўзга ташланмайди. Шунини айтиш керакки, ижодий муҳит ва педагогик таъсир туфайли мулоқот ва концерт-ижрочилик ниятида келган кишиларда янги истаклар пайдо бўлиши мумкин. Бундай хонандаларнинг маълум қисмида аста-секин ҳақиқий ижрочилик маҳоратига эришиш иштиёқи пайдо бўлади. Улардаги илк орзулар ўзгариб, бошқалари шакллана боради. Концерт-ижрочилик истаги бор кишилар концертларда чиқишни жон дилдан ёқтирадиган, жамоанинг концерт-ижрочилик фаолиятида жонбозлик кўрсатувчи, кўпроқ яккахонлик қилишни ёқтирадиган ва яккахонлик қилувчи бўладилар. Кўп ҳолларда концерт-ижрочиликка интилишдан ташқари ўқув-билим олиш, муסיқавий, ҳатто касбий қизиқишлари борлигини изҳор қиладилар ва кези келганда яккахонликка ҳам интиладилар. Ўқув-билим олиш мақсадида келган хонандалар асосан, ансамбл санъатини севувчи, муסיқа саводини ошириш ва жамоада куйлаш малакаларига эга бўлиш истаги бор кишилар бўладилар. Уларнинг баъзиларида ўқув-билим олишдан ташқари муסיқавий, касбий-ижодий интилишлари ҳам бўлади. Бундай хонандаларда (кўпинча ёшларда) ўзларининг муסיқавий билимлари ва ижрочилик маҳоратларини ошириш ва келгуси ҳаётларида (ўқишда, ишда) бундан фойдаланиш мақсади ҳам бўлади. Баъзи хонандалар эса келгусида ўқишга кириш ёки профессионал даргоҳга бориб ишлаш мақсадида эмас, балки ансамблсанъатини жон дилдан севганлари ва уни кенг тарғибот қилишда фаол қатнашиш учунгина муסיқавий билим оладилар ва ижро маҳоратини оширадилар.

Касбий-ижодий (профессионал) манфаатларга эга жамоа хонандаларининг аксарияти жамоага келганда шу жамоада олган сабоқларини ўзларининг келгуси профессионал фаолиятида фойдаланишни ўз олдларига мақсад қилиб қўядилар. Бундай хонандалар, асосан, олдиндан хорда ёки бирор ижодий жамоада қатнашиб, тажриба орттирган бўладилар. Улар ижодий ўсиш мақсадида машғулотларга астойдил қатнашадилар ва ўзларини онгли равишда катта санъатга тайёрлашга ҳаракат қиладилар. “Касбий-ижодий интилишга эга

кишилар орасида олдиндан хорда ёки бирор жамоада куйламаган, мусиқавий тайёргарликка эга бўлмаганлари ҳам учрайди. Лекин уларнинг кўпчилиги ўзининг тиришқоқлиги ва мақсадга интилиши туфайли келгусида профессионал санъатчи бўладилар”[4,13]. Бу ҳол кўпроқ ёшларда содир бўлади. Чунки жамоага келгусида хонандалик касбига эга бўлиш ниятида келган кишилар таъсирида бутунлай бошқа иштиёқлар билан келган ёшларнинг майллари ўзгара боради ва уларда касбий-ижодий фаолияга интилиш шакллана боради. Бу шаклланиш албатта, жамоадаги иждодий муҳит ва хонандаларнинг ижрочилик маҳорати ва шу билан бирга хонанданинг ўз интилишлари натижасида амалга ошади. Олимларнинг сотсиологик кузатишларидан маълумки, ўрта маълумотли кишиларнинг кўпчилигида контсерт-ижрочилик ва мулоқот истаклари бўлса, тўлиқсиз ўрта маълумотга эга кишилар кўпроқ касбий-ижодий истаклари борлигини сезадилар. Олий маълумотли кишиларнинг кўпроғи эса ўқув-билим ёки мусиқавий истаклари борлигини англайдилар. Ўрта ёшдаги кишиларга деярли мусиқавий, кексалар ва ёшларга кўпроқ мулоқот истаклари характерли бўлади. Балоғатга этган ёшларнинг кўпчилигида касбий-ижодий истаклар борлиги аниқланган.

Жамоадаги яхши иждодий-маънавий муҳит, раҳбарнинг юқори маданиятлиги ва унинг профессионаллик даражасидаги педагогик маҳорати хонандаларнинг ишга бўлган қизиқишини кучайтиради. Бу ўз навбатида жамоанинг иждодий фаоллиги ва ижтимоий фаолияти, ўқув-билим олиш истакларининг ўсишига имконият яратади. Иш жараёнида хонандаларнинг ўқув-билим олишга интилиши бошқа майллар билан ўзаро боғланиб, касбий-ижодий қизиқишларига айланади. Жамоага кириш сабабларининг ўзгариши икки: объектив ва субъектив сабаблар билан боғлиқлиги маълум. Субъектив сабаблар – хонандалар ҳаётида учрайдиган ҳар хил ўзгарувчан вазиятлар бўлса, объектив сабабларга раҳбарнинг педагогик таъсири ва жамоада олиб бориладиган барча ғоявий-сиёсий тарбия каби омиллар киради. Жамоага кириш омилларининг ўзгариши ижро қилинадиган дастурга ҳам боғлиқ.

Шуни таъкидлаш мумкинки, хонандалар жамоада фаол қатнаша бориши натижасида, яъни иш жараёнида хонандаларнинг иштиёқлари бир қадар ўзгаради ва уларда янги қизиқишлар вужудга келади. Маълумки, айрим сабабларга кўра баъзи хонандаларнинг жамоадан кетиб қолиш ҳоллари ҳам учрайди. Хонанданинг жамоадан кетиб қолиш сабабларини билиш жамоани педагогик жиҳатдан тўғри бошқаришга замин яратади. Хонанданинг жамоадан

кетиши ички, яъни жамоа ва унинг фаолиятига дахлдор ва ташқи – жамоа ва унинг фаолиятига дахлсиз каби важ-сабаблар туфайли содир бўлади. Ички сабабларга жамоада олиб бориладиган ўқув тарбия ишлари ва машғулотларнинг қониқарсизлиги, ижодий муҳитнинг йўқлиги, жамоадаги маънавий вазиятнинг ёмонлиги, раҳбарнинг маданий савияси пастлиги, ўргатиладиган асарларнинг хонандалар дидига мос келмаслиги ва ниҳоят, раҳбарнинг тез-тез ўзгариб туриши кабилар киради. Ташқи сабабларга хонанданинг турар жойининг ўзгариб қолиши, ишда навбат билан ишлаши, оила аҳволининг ўзгариши кабилар киради. Жамоанинг мунтазам фаолиятини таъминлаш учун раҳбар ҳар бир хонанданинг ички дунёсини тушуна билиши, унинг инсоний ва ижодий хусусиятларини билиши зарур.

ХУЛОСА

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, вокал-ансамблжамоаларини тўғри педагогик бошқариш учун хонандаларнинг жамоага кириш, унда фаол қатнашиш ва жамоадан кетиб қолиш важ-сабабларини билиш ва уларни ҳисобга олиб иш тутиш жамоани жипслаштиради, ижодий ютуқларга этаклайди. Ҳар бир машғулот ижодий муҳитда ўтиши, ҳар бир хонанда жамоада ўз ўрнини топиши ва ижодий жараёнда унинг ҳам ҳиссаси борлигини сезиши лозим.

Жамоанинг педагогик бошқаришнинг асосий омилларидан бири хонандаларнинг феъл-атворини билиш ҳисобланади. Тажриба ва айрим илмий кузатишлардан шу нарса маълумки, хонандаларнинг шартли равишда асосий тўрт – “зўраки”, “ҳассослар”, “мулоҳазакорлар”, ва “ижодий” тоифаларга бўлиниши маълум.

Хулоса қилиб шуларни таъкидлаш мумкинки, вокал-ансамбл жамоаларини бошқариш учун ансамблсанъатининг моҳиятини англаш, уни назарий ва услубий томондан чуқур ўрганиш, хонандаларнинг камчилигу фазилатлари ва уларнинг жамоада фаол қатнашиши важ-сабабларини билиб олиш талаб қилинади. Бу шартлар вокал-ансамблжамоасини педагогик бошқаришнинг методологик асоси ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар (REFERENCES)

1. Музафарова С.Х. Вокал ансамбли. Тошкент 2015 йил. 22-бет.
2. Музафарова С.Х. Вокал ансамбли. Тошкент 2015 йил. 23-бет.
3. “Стаккато” италянча “ажралган” ёки “ажралган” деган маънони англатади. Стаккатони атайлаб ойнаш ҳар бир нотанинг белгиланган давомийлиги

охирида бир оз тин олинади. Бир сўз билан айтганда, “стассато” “легато”нинг аксидир.

4. Азизбоев С. Ансамбл синфи. “Муסיқа” нашриёти. Тошкент 2018. 13-бет.
5. Namozova, D. T. (2021). MUSIQA DARSLARIDA O’QUVCHILARNI KREATIVLIK HAMDA ERKIN TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISHNI TASHKIL ETISH. *Scientific progress*, 2(2), 1313-1315.
6. Dilorom, N., & Tohirovna, A. Z. (2022). BRAYL NOTA TIZIMINING MUSIQA TA’LIMIDAGI ILK QADAMLARI. *Science and innovation*, 1(C2), 36-38.
7. Mannopov, S., Karimov, A., Qurbonova, B., & Dilobar, J. (2022, February). THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF MUSIC. In *Archive of Conferences* (pp. 49-52).
8. Mannopov, S., Karimov, A., Qurbonova, B., & Dilobar, J. (2022, February). THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF MUSIC. In *Archive of Conferences* (pp. 49-52).
9. Mannopov, S. (2004). Uzbek folk music culture.(Study guide) Tashkent. *New Age Generation*.
10. Маннопов, С. (2018). Навобохш оҳанглар. *Т.: IJOD-PRESS нашриёти*.
11. Маннопов, С. (1852). Ходжи Абдулазиз Абдурасулов (1852-1936).
12. Abdusattorov, A. About Makom Melodies Adapted for Orchestra of Uzbek Folk Instruments. *International Journal on Economics, Finance and Sustainable Development*, 2(11), 28-30.
13. Kurbanova, B., Khurshid, M., & Tokhirjon, S. (2022, May). THE ROLE AND IMPORTANCE OF A SYSTEMATIC APPROACH TO TEACHING IN THE FINE ARTS. In *Archive of Conferences* (pp. 105-107)
14. Mannopov, S., Karimov, A., Qurbonova, B., & Dilobar, J. (2022, February). THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF MUSIC. In *Archive of Conferences* (pp. 49-52).
15. Achildiyeva, M., Axmedova, N., Ikromova, F., Haydarova, O., Ibrahimova, G., & Abdurahmonov, A. (2021). TANBUR: ONE OF ANCIENT INSTRUMENTS. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(6), 302-308.